

Misschien heb ik ook naar uw smaak wat teveel met geologische termen gegoocheld, ik besluit daarom met het volgende overzichtje:

Kwartair

Tertiair

Krijt	{ Boven-Krijt	{ Senoon, o.a. bij Ochtrup	{ ten Z. v. d. lijn Gronau-Ochtrup
		{ Turoon	
		{ Cenomaan	
	{ Onder-Krijt	{ Aptien	{ o.a. in de Brechte
		{ Barremien	
		{ Hauterivien-Gildehäuser zandsteen	
		{ Valanginien-Bentheimer zandsteen	
		{ Weald-Bentheimerbos, Ochtrup, Gronau	

Jura — o.a. Serpuliet-Ochtruperberg

Trias — o.a. Muschelkalk en Bontzandsteen-Ochtruperberg

Enschede, September 1954

G. M. Roding

Pinksteren in Ommen

Het begon met een stralende voorjaarsdag, één van die zonnige dagen, die ons in Nederland zo schaars toebedeeld worden. De Pinksterreünisten, die 's Zaterdag langs de smalle zandweg vanuit Ommen naar de Besthmerberg trokken, kregen hier hun eerste impressies van het Twentse land: Een heuvelachtig, vruchtbaar gebied met rijke korenvelden en uitgestrekte bossen en zandverstuivingen.

Op de eerste middagexcursie vielen er al dadelijk diverse ontdekkingen te doen. In de prachtige vennetjes achter ons kamp vertoonden zich in al hun witte luister honderden bloeiende waterlelies. De ontdekking was hier de weinig opvallende *Scheuchzeria*, een plantje met kleine geelgroene bloempjes en zeer smalle harige gesleufde bladeren. Natuurlijk ontbrak hier ook het waterdriblad (*Menyanthes trifoliata*) niet. Jammer, dat de witte bloemen met die typische franje al grotendeels uitgebloeid waren. Het zijn mooie opvallende planten. De franje op de bloemen schijnt de honing tegen kleine insecten en tegen regen te beschermen.

Wij behoefden niet lang te zoeken om ook andere oude bekenden uit vennen en moerassen te ontmoeten. Het veenpluis (*Eriophorum angustifolium*) trok al dadelijk de aandacht. Ook vonden we tussen het veenmos de veenbes (*Oxycoccus quadripetalus*). De blaadjes van de veenbes hebben aan de onderkant een waslaagje en kunnen bovendien door omkrullen de verdamping regelen. Een aardige vondst in het droge dennebos was de rankende helm-bloem (*Corydalis claviculata*). Het plantje heeft draadvormige stengeltjes en kleine geel-witte bloempjes. Onze helm-bloem zoekt het graag hogerop. Met zijn hechtranken windt hij zich om planten en bomen, soms een paar meter hoog. In hetzelfde terrein, tussen de hei, vonden we heel mooie exemplaren van wolfsklauwen (*Lycopodium*). Voor ons Zuid-Hollanders zijn deze typische heidebewoners altijd weer een verrassing. De donkergroene vertakte stengels slingeren zich in allerlei bochten door de hei. Op deze stengels staan de sporenaren, die het gele sporenpoeder bevatten, dat nog steeds in apotheken gebruikt wordt. De wolfsklauwen zijn de nietige nazaten van de metershoge

**Bentheim
met
kasteel**

**Excursie
naar de
steengroeven
van
Bentheim**

**Oude
Twentse
boerderij**

**Foto's
P. Krug**

Lepidodendrons uit het Steenkooltijdperk. In deze omgeving is natuurlijk ook overal hengel (*Melampyrum pratense*) te vinden. Niet iedereen weet, dat hengel een halfparasiet is. De plant bezit weliswaar groene bladeren, maar heeft toch andere planten voor zijn levensonderhoud nodig. Hengel parasiteert door middel van zuignappen op de wortels van grassen. De twee aan twee staande gele bloemen zijn echter hommelmotbloemen. Ook op de droge zandgrond doet de hengel het uitstekend.

Wanneer wij onze weg vervolgen dan treft ons hier en daar een mooi vergezicht over zandverstuivingen met een enkel eenzaam groepje oude berken en dennen. De ranke zilverwitte berkenstammetjes vormen langs de slingerende zandpaden een mooi contrast met de donkere gestalten van de jeneverbessen. Komt men na enige tijd weer in een meer vochtig bosterrein, dan vindt men al spoedig grote exemplaren van de prachtige koningsvaren (*Osmunda regalis*). De koningsvaren valt op door de vruchtbare bladeren, die de donkerbruine sporenhoopjes dragen en op hun hoge stelen boven de groene onvruchtbare bladeren uitsteken. Vooral langs de randen van beken en vochtige greppels groeit de koningsvaren graag. Veel algemener nog is hier de adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*), die het ook op drogere gronden goed doet. In de buurt van de Overijsselse Vecht is de heide-anjer (*Dianthus deltoïdes*) vrij algemeen. Reeds de oude heer Van Eeden (de vader van Frederik), in zijn tijd een gewaardeerde botanicus, schreef in 1881 in het „Album der Natuur“:

„Spoedig zien wij in den graszoom langs den weg overal de vriendelijke lichtroode bloemen van een wilden anjelier (*Dianthus deltoïdes*), die langs den linker-IJsseloever niet voorkomt. In Salland is hij algemeen, ook in oostelijk Groningen en Drenthe zag ik hem; maar in het westen van ons land ontbreekt hij. Alleen enkele planten zijn op de duinen bij 's-Gravenhage en Wassenaar gevonden.”

Op mijn veelvuldige speurtochten door de Haagse en Wassenaarse duinen heb ik slechts één terreintje kunnen ontdekken waar inderdaad de heide-anjer nog voorkomt, nl. het kleine natuurreservaatje Wapendal bij Kijkduin. Langs de Overijsselse Vecht staan ze echter nog even talrijk als in de dagen van Van Eeden Sr.

De avond van de eerste kampdag bracht ons een boeiende en geestige beschouwing van architect Jans over de cultuur en architectuur van Twente. Eerste Pinksterdag hebben we onder zijn leiding verschillende oude Twentse boerderijen bekeken. Ook bezichtigden wij een door de heer Jans gebouwd kerkje in de ruïnes van het klooster Sibculo. Op deze bustocht kregen we een aardige indruk van het karakter van het Twentse landschap. Jammer, dat de regen deze dag wat al te overvloedig viel. 's Avonds hoorden we een boeiend verslag van de heer Semler over de K.N.N.V.-reis naar Grimentz, waarbij bijzonder mooie projectieplaatjes in kleuren werden vertoond, zowel van Grimentz als van landschap en flora van Salzkammergut en Twente.

De tocht naar Bentheim op tweede Pinksterdag bood weer geheel nieuwe aspecten. Na een vlotte bustocht bezochten we allereerst de groeven van het bekende Gildehäuserzandsteen onder leiding van de heer G. M. Roding. Deze zandsteen is zeer fossielrijk (in tegenstelling met de Bentheimerzandsteen) en dus minder goed als bouwsteen te gebruiken. Vanaf de Molenberg hadden we een prachtig vergezicht over het heuvelachtig en rijk beboste landschap van Gildehaus en Bentheim. De groeven van Bentheim leveren de beroemde en beruchte Bentheimerzandsteen, beroemd als bouw materiaal

Op weg
naar de
eendenkoot
bij
Wanneperveen

Bij de
bergnacht-
orchis
te Ochtrup

Rust na de
wandeling
door het
kooibos bij
Wanneperveen

Foto's:
M. J. C. Lips

(het Koninklijk Paleis in Amsterdam en vele kerken), berucht om de stoflongziekte, die door het verwerken van de zandsteen wordt veroorzaakt. In de bossen rondom Bentheim vonden we al gauw verschillende exemplaren van muskuskruid, gele dovenetel, grootbloemmuur, helmkruid, schermdragende vogelmelk en bosklaverzuring. Ook de sleedoorn (door de nieuwe „Heukels” slaapruim genoemd) was hier bepaald niet zeldzaam. De doorns hebben een belangrijke functie als beschermers van de knoppen en jonge blaadjes. Wist u, dat deze doorns vroeger gebruikt werden voor de Gelderse worst?

Hoe gewoon de veelbloemige salomonszegel (*Polygonatum multiflorum*) in deze streken ook is, voor mij is deze sierlijke bosplant altijd weer een klein oponthoud waard. In de oksels van de bladeren ziet men trosjes van drie tot negen bloempjes. Zijn naam dankt de salomonszegel aan de op zegels gelijkende littekens van de afgestorven stengels van vorige jaren. Merkwaardig is, dat de bloemen geen honing bevatten. Wel is het bloemweefsel suikerhoudend, zodat er toch hommels op bezoek komen. Ook helmkruid (*Scrophularia nodosa*) was hier present. De vuilbruin-rode bloemen lokken vooral wespen. Van wespen moet het helmkruid het hebben. Het openliggend honingbakje is berekend op insecten met vrij korte snuit. Ook vonden we verschillende malen witgekleurde bladen zonder bloemen, ongetwijfeld van longenkruid (*Pulmonaria officinalis*). De lichte vlekken worden gevormd door luchtgangen tussen de bladcellen. De gevlekte bladen doen met enige fantasie aan longen denken, waardoor men vroeger meende, dat de plant bruikbaar was als middel tegen longziekten. Er stonden ook verschillende weelderige exemplaren van kornoelje (*Cornus Sanguinea*). Een aardig kenmerk is, dat bij de bladen, wanneer men ze doormidden scheurt, de nerven als lange draden te voorschijn komen.

Het is niet verwonderlijk in deze omgeving ook de aronskelk (*Arum maculatum*) aan te treffen. De bloeikolf heeft boven mannelijke, onder vrouwelijke bloemen. Stijve haren sluiten de bloemschede min of meer af. Deze beletten evenwel niet het bezoek van een bepaald soort kleine vliegjes (*Psychoda*), die voor de kruisbestuiving zorgen. Deze vliegjes kunnen wel gemakkelijk in de plant komen, maar er uit gaat moeilijker. De haren beletten dit. Zo worden er vaak honderden vliegjes gevangen. Heel erg is dit niet, want ze kunnen zich tegoed doen aan stuifmeel. Wanneer de sluiharen tenslotte verwelken kruipen de *Psychoda* eruit en vliegen naar een andere aronskelk, waar zij het stuifmeel op de stempels deponeren en zo voor de bevruchting zorgen.

Een aardige vondst was het heekkruid (*Sanicula europaea*). Verder noteerden we keverorchis (*Listera ovata*) en voorts daslook (*Allium ursinum*). De daslook was natuurlijk al lang uitgebloeid. Omstreeks Pinksteren springen de vruchtdozen open en de mieren zorgen verder voor de verspreiding van de vruchtjes. De uienlucht van de daslook is wel een erg duidelijk kenmerk! De grassenkenners konden hier verschillende soorten verzamelen: gierstgras (*Milium effusum*), parelgras (*Melica uniflora*), slofhak (*Anthoxanthum aristatum*) en boskortsteel (*Brachypodium silvaticum*). De maagdepalm (*Vinca minor*) is met Pinksteren meestal al uitgebloeid. Het zijn echte insectenbloemen. Wanneer er weinig vruchten gevormd zijn, moeten we de schuld meestal zoeken bij de hommels en bijen, die te weinig bezoeken afgelegd hebben bij deze mooie, uit Zuid-Europa afkomstige plantjes. Zelfbestuiving heeft bij de maagdepalm geen resultaat.

Ook dalkruid (*Maianthemum bifolium*) is in deze schaduwrijke bossen een normale verschijning. Bentheim was wel een bezoek waard. Het is een aardig stadje met sterk stijgende straatjes en in het centrum, hoog op de berg, het kasteel. Bij het kasteel komt holwortel (*Corydalis cava*) voor.

In het bos bij Ochtrup wachtten ons weer verschillende nieuwe vondsten, waaronder de gewone sleutelbloem (*Primula veris*), die toch alles behalve „gewoon” is. De grootste verrassing was wel de welriekende nachtorchis (*Platanthera bifolia*) en het vogelnestje (*Neottia Nidus-avis*). De nachtorchis heeft opvallende witte bloemen met een lange, dunne spoor. Alleen vlinders met lange tongen (vooral Pijlstaartvlinders) kunnen hier terecht. Het vogelnestje is een bruinachtige plant, die aan stofzaad en bremraap doet denken. De naam dankt deze plant aan zijn wortelstok met de talloze bijworteltjes. Hij heeft dezelfde levenswijze als stofzaad, leeft namelijk in symbiose met zwammen. De wortels zijn omgeven door ontelbare zwamdraden. De stuifmeelklompjes, die zo typisch zijn voor orchideeën, liggen geheel los in de bloemen en kunnen dus afvallen, waardoor soms zelfbestuiving tot stand komt. Heel vaak vindt men het vogelnestje in de buurt van keverorchissen. Ons volgend excursieterrein was al weer een rijk bosgebied. Hier en daar was de grond bedekt met een groen tapijt van Lieve-Vrouwenbedstro (*Asperula odorata*). Deze plant zich voornamelijk vegetatief voort. Het vers geplukte plantje is vrijwel reukloos. Wanneer je het een dag of langer bewaart, gaat het al gauw een heerlijke geur van cumarine (de stof, die ook in reukgras voorkomt) verspreiden. Ook hier was maagdepalm met zijn glanzende blaadjes weer een normale verschijning. De eenbes (*Paris quadrifolia*) kwam hier in dit Duitse gebied ook voor. Bernink signaleerde hem in Twente alleen in het Agelerbroek*. Verder verdienen nog vermelding de zwarte rapunzel (*Phyteuma nigrum*), de boswederik (*Lysimachia nemorum*) en niet te vergeten de bergereprijs (*Veronica montana*).

Maandagavond hield onze excursieleider een geslaagde lezing over verschillende prae-historische dieren, waarbij hij ook talrijke vondsten in Nederland besprak. Op de sluitingsdag, Dinsdag, maakten verschillende reünisten een excursie naar het Wanneperveen. Anderen verkenden nog eens de omgeving van het kamp, waarbij de heer G. Houtman ons allerlei interessante bijzonderheden vertelde over gallen en insecten. Wij kunnen terugzien op een zeer geslaagde reünie!

P. Krug.

* Ons Dinkelland (1926) pag. 105.

Waarnemingen, waarover men zich verheugt

Sibertische Notenkraker

Op 1 en 2 October zag ik in mijn tuin, temidden van het zo volstrekt kale en boomloze Goeree-Overflakkee, een Siberische notenkraker. Het dier was zéér weinig schuw en daardoor goed te observeren. Hij zat in een boompje vlak bij ons op zijn gemak een hazelnoot, die hij uit een noteboom had bemachtigd, stuk te timmeren en op te eten. Een fraaie vogel ter grootte van een kauw, gespikkeld, zwarte pet en witte staartrand. Riep enige malen als een Vlaamse gaai, maar zachter en korter.

Dirksland (Z.H.)

Dr G. Stoel

De Notenkraker behoort tot de familie der Kraaien en daarmee tot de zangvogels. In Europa broedt hij in Zuid Zweden, Z. Noorwegen, het uiterste